

הלכות ערב פסח וליל הסדר

על פי פסקי השולחן ערוך ופסקי מרן רבינו עובדיה יוסף ז"ע
הליקוט היה לעיני המרא דאתרא מו"ר הגאון הגדול ר' אברהם יוסף שליט"א

נלקט ונערך: הרב אברהם בן אסולין שליט"א

שהבכורה הנקבה תלך לעזרת נשים שבבית הכנסת לשמוע את הסיום. בשעת הדחק אפשר להקל גם בסיום מסכת משניות עם פירוש רבנו עובדיה מברטנורא, (וקצת מקיצור תוספות יום טוב), ואפילו מסכת קטנה. ומכל מקום נראה שאין להקל בסיום מסכת משניות אלא לעצמו, אבל לפטור אחרים מהתענית אין זה כדאי. אבל לימוד בלי הבנה אפילו גמרא שלמה, אינו חשוב לימוד כראוי לפטור מתענית בכורות. לימוד ספר אחד מהזוהר, אף שאינו מבין בעיני הסודות שבו, נחשב לימוד, והסיום שלו פוטר מתענית בכורות. אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, שהוא בכור, מותר ללכת לסיום מסכתא בערב פסח להפקיע עצמו מתענית בכורות. והוא הדין לאבל תוך שלשים על שאר קרובים, אבל בתוך שבעה אין להקל. ומיהו יפדה התענית בצדקה אם הוא חלש וקשה לו התענית ויבוא להתבטל מהסדר של ליל פסח. חתן בכור בערב פסח, הנמצא בתוך שבעת ימי חופתו, אינו רשאי להתענות תענית בכורות, וטוב שישמע סיום מסכתא, אם בנקל מוצא סעודת סיום. יש נוהגים שאם נולד למי שהוא בן בכור זכר, האב מתענה במקום בנו עד שיגדל. ואם גם האב בכור, האם מתענה במקום הבן עד שיגדל. ויש אומרים שאין לנהוג בחומרא זו בזמנים אלו, שירדה חולשה לעולם, ואף אם יהיה נדמה לאב או לאם שיוכלו להתענות לפי שעה, מכל מקום בלילה לא יוכלו לעשות הסדר כמשפטו, לספר ביציאת מצרים שהיא מצוה מן התורה, ולשתות ד' כוסות, ולאכול ד' כזיתים של מצה, וב' כזיתים של מרור. ועכשיו שנהגו בלאו הכי להקל לאכול בסיום מסכתא ושאר סעודות מצוה ללא הגבלות רבות, יש לאב או לאם להשתדל לשמוע הסיום, ולאכול כזית בסעודת מצוה, לפטור עצמם מן התענית. ואם עדיין לא מלאו לילד (הבכור) שלשים יום, פטורים האב או האם מתענית בכורות הנזכר. ומ"מ אם אפשר בנקל טוב לשמוע סיום מסכתא לפטור עצמם מתענית לכל הדעות.

אכילה בערב פסח

אסור לאכול מצה בליל י"ד בניסן, כדי שיאכל המצה לתיאבון בליל פסח, אבל מותר לאכול מצה בליל י"ד בניסן. מותר לאכול בערב פסח מצה עשירה, (כדוגמת עוגיות "פפושדו" וכיוצא) שהיא קמח (כשר) הנילוש עם מי פירות, כגון יין וחלב ודבש, ומיץ תפוחים ותפוזים, ומיץ רימונים, בלי תערובת מים כלל (ועיין ברמב"ם פ"ה מחמץ ומצה ה"ב, ופ"ו ה"ה). והטעם לזה, כי הואיל ואין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בליל פסח במצה עשירה, שנאמר: "לחם עוני" (פסחים לו.), לפיכך לא אסרו לאוכלה בערב פסח. וידוע שלדעת מרן השולחן ערוך מותר לאכול מצה עשירה בפסח, שמקפידים ללוש את הקמח (הכשר) בלי מים כלל. מותר לאכול מצה מבושלת או מטוגנת בערב פסח. וכן מצה מפוררת שנתבשלה, מותר לאוכלה בערב פסח. אולם אין לאכול עוגה שנעשתה מקמח מצה.

מזמן שהמצה הופכת להיות לחמו של האדם כגון בערב פסח החל מעלות השחר וכן בימי הפסח הברכה על מצה מבושלת היא באופן זה: אם אוכל חתיכה שיש בה כזית, מברך "המוציא" וברכת המזון, אף שאין בה תואר מצה. אבל אם אין בכל חתיכה כזית אף שיש בו תואר מצה, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכת מעין שלש. ואפילו דיבק כמה חתיכות מצה על ידי ביצה, צריך שיהיה בכל חתיכה כזית. ואם טיגן מצה עם ביצה בשמן, אף שיש מחלקים בין טיגון

ערב פסח

אסור לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות היום. ושני טעמים לדבר, הטעם האחד הוא, כדי שלא יטרד במלאכה וימנע מהכנת ואפיית המצה לצורך הלילה, והכשרת הכלים לפסח, ושאר עניני הסדר. (רש"י והמאירי פסחים ג.) והטעם השני, כי בזמן שהיה בית המקדש קיים היה אסור לכל אדם מישראל לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום והלאה, לפי שאז הוא זמן הקרבת קרבן פסח. וככל גזרות חז"ל שהתקנה עומדת במקומה. והשנה חצות היום יחול בשעה 12:40.

מותר לעשות כל המלאכות בערב פסח אחר חצות היום על ידי גוי זולת במקום שנהגו להחמיר, שאז אין להקל.

כל מה שמותר לעשות בחול המועד, כגון דבר האבד, או מעשה הדיוט ולא מעשה אומן וגם יש בו צורך המועד, וכן פועל עני שאין לו מה יאכל, וכל יתר הדברים המותרים בחול המועד, מותר לעשותם בערב פסח אחר חצות, כי איסור מלאכה בערב פסח אחר חצות בזמן קל יותר מדין איסור מלאכה בחול המועד. וכן מותר לעשות משא ומתן ופרקמטיא (סחורה) בערב פסח, אולם טוב להחמיר על כל פנים משעת מנחה קטנה ולמעלה.

לא אסור עשיית מלאכה בערב פסח, אלא מלאכה גמורה, כגון לעשות כלים חדשים, או לתפור בגדים חדשים, בין בשכר בין בחנם. אבל רשאי הוא לתקן כליו, כגון בגד שנקרע קצת רשאי לתופרו ולתקנו לצורך המועד, ואפילו מעשה אומן מותר בין לעצמו בין לאחרים. ומכל מקום לא יטול האומן שכר על התיקון כשעושה לאחרים אלא אם כן במעשה הדיוט.

מותר להסתפר בערב פסח קודם חצות, ואם שכח (או לא הסיפק) להסתפר לפני חצות, מותר לו להסתפר (או להתגלח) אחר חצות בידי עצמו, אבל לא על ידי ישראל חבירו, אפילו בחנם. ומכל מקום מותר לו להסתפר בשכר אצל ישראל עני שאין לו מה לאכול כפי הצורך בליל הסדר וביום טוב של פסח. וכן מותר להסתפר על ידי גוי בשכר בערב פסח אחר חצות.

מותר לגזוז צפרניו בערב פסח אחר חצות, וכן מותר לצחצח נעליו במשחת נעלים ולהבריכם לכבוד יום טוב. ומותר לגהץ הבגדים במגהץ חם. ומותר לצלם במצלמה צורת אדם או נוף, אך לא לפתח את התמונות.

הלכות תענית בכורות

נהגו שהבכורות מתענים בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם, זכר לנס שנעשה לבכורי ישראל, שפדאם ה' בשעה שנגף את כל בכורי מצרים בליל פסח. אולם הואיל ואין תענית בכורות מעיקר ההלכה, אלא מנהג שנהגו במקום חולי וצער לא נהגו (ויש לשאול חכם בעניין מתי ניתן להקל). מכיון שבדורות אלו בני האדם מתקשים יותר מפני החולשה נהגו הבכורים להקל להפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודות מצוה, כגון סעודת סיום מסכתא, וסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, וסעודת ברית מילה ופדיון הבן או סעודת בר מצוה ביום שחל 13 שנה בדיוק, ויש להם על מה שיסמוכו. וצריך שיטעמו מפירות או ממצה עשירה. מנהגינו שנקבה בכורה אינה מתענה וכאשר עורכים סעודת סיום מסכת בבית הכנסת בערב פסח, אין לחייב לבוא לבית הכנסת לשמוע את הסיום, ומותר לקחת להן עוגה וכיוצא בזה בסעודת הסיום. ואם אפשר, טוב

לבישול, לדינא אין לחלק בזה אלא מצה מטוגנת דינה כמצה מבושלת. אך אם טיגן במעט שמן רק שלא יידבק במחבת, יכול לברך המוציא גם בפחות מכזית. ולכתחילה כאשר מטגנים מצה יחלק אותה לארבע חלקים ואז יוכל לברך עליה מזונות באופן של בישול וטיגון ללא חשש (כ"כ הגר"י רצאבי שליט"א).

קטן שאינו מבין בסיפור יציאת מצרים שמספרים לביל פסח מותר להאכילו מצה רגילה (עניה), בערב פסח, אבל קטן שמבין בסיפור יציאת מצרים אין להאכילו מצה בערב פסח.

משעה עשירית ביום ולמעלה, (כלומר: שלש שעות זמניות לפני צאת הכוכבים) השנה תשע"ד, בערך בשעה 15:50, אסור לאכול אפילו מצה עשירה, כדי שיוכל לאכול המצה לביל פסח לתיאבון. ומכל מקום מעיקר הדין לא נאסר אלא כשאוכל ממנה יותר מכביצה (בלי קליפתה, כחמישים גרם), אבל לאכול ממנה פחות משיעור כביצה (בלי קליפתה) מצד הדין מותר, אלא שאין להקל בזה אלא במקום צורך גדול. וכן מותר לאכול פירות וירקות, וכן תבשיל ואורז, גם לאחר שעה עשירית, ובלבד שלא ימלא כריסו מהם לאכול ולשבו.

קדש

צריכים היסבה בשתיית ארבע כוסות, באכילת המצה, אכילת הכריכה, ובאכילת האפיקומן, ושאר כל סעודתו אם ירצה להסב, הרי זה משובח. ומהותה של ההיסבה היא פעולה חיצונית של ישיבה לצד שמאל וגם אדם איטר יד שמאלי יטה על צידו השמאלי בדרך של חירות שמעוררת את תודעתו של האדם ושל הסובבים לחוש את תחושת החירות. וניתן להישען על משענת יד של הכסא ואם אין ידית לכסא משענת יסב על גב הכסא או יכול להיסב על צד השולחן או על תבירו אך לא יסב על ירך עצמו שנראה ח"ו כאדם בצרה (ובספר אור לציון (ח"א) הגדיר שהיסבה היא לא מעט תזוזה לצד שמאל אלא הטייה של הגוף ב-45 מעלות). גם הנשים חייבות בהיסבה, אלא אשה שלא היסבה בדיעבד יצאה ידי חובה. ובעת קריאת ההגדה, ובהלל, אם ירצה להסב יש לו על מה לסמוך, אך בברכת המזון יברך מיושב בלי היסבה. והקידוש נוהגים לאומרו מעומד, וכשמסיים הקידוש יושב ומיסב ושותה מכוס הקידוש.

ההיסבה צריכה להיות בצד שמאל, ואם הסב בצד ימין, כאילו לא הסב כלל. דעת מרן השלחן ערוך שההיסבה מעכבת גם בזמן הזה, ולכן אם אכל מצה בלא היסבה, צריך לחזור ולאכול, וכן אם שתה ארבע כוסות בלא היסבה, חוזר לשתות בהיסב ואינו מברך בשנית ברכת הגפן כאשר שכח להיסב. ואפילו בכוס שלישי או רביעי. הנשים שלא היסבו, וכן איש שאינו בקו הבריאות וקשה לו לחזור ולשתות, כדאים הם הפוסקים המקילים שלא להצריכם לחזור ולשתות. יש להקל לנשים שקשה עליהן מאד לשתות ארבע כוסות של יין ממש, לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות. וכל זה לענין ארבע כוסות, אבל לקידוש והבדלה מיץ ענבים כשר אף לכתחילה.

שוטפים ומדיחים את הכוס, ואם הוא נקי אינו צריך שטיפה והדחה, אך טוב בכל זאת לשוטפו ולהדיחו על דרך הסוד.

שיעור הכוס הוא 81 סמ"ק, ודי לשתות כמלא לוגמיו 44 סמ"ק בכל אחת מהכוסות. נכון להשתמש בכוסות שיש בהם שיעור 90-100 סמ"ק ולא יותר. ואם הכוס גדול יותר, די שישתה רביעית 81 סמ"ק כשהוא רוב הכוס, אפילו לכתחילה. ואם שתה רביעית אפילו אינו רוב כוס, יוצא ידי חובה בדיעבד.

כל בני הבית צריכים להקשיב אל הקידוש, ושומע ומשמיע יכוונו לצאת ולהוציא ידי חובה, ולא יענו "ברוך הוא וברוך שמו", אלא "אמן". ומכל מקום בדיעבד אם ענו "ברוך הוא וברוך שמו", יצאו ידי חובה.

גם בקידוש של ליל פסח שכוסו של כל אחד ואחד מונח בידו, יש לנהוג כמו בקידוש של שבת ויום טוב, שבעל הבית או ראש המשפחה לבדו יאמר כל ברכות הקידוש, בכוונה להוציא את כל השומעים ידי חובתם.

אם המקדש מגמגם בלשונו, ואינו מבטא יפה את נוסח ברכת הקידוש, (או שהוא בולע מילים), יאמרו כל אחד ואחד מהמסובים את כל ברכות הקידוש, מילה

במילה עם המקדש בלחש, כשהכוס בידיהם, ובאופן כזה לא יענו אמן אחר המקדש, משום הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה.

אם אין המקדש בקי בהלכה, ואינו יודע לכוין להוציא ידי חובה בברכות הקידוש את בני ביתו, מדין שומע כעונה, יש לנהוג כזכר בסעיף הקודם, שכל אחד ואחד מבני הבית יתפוס הכוס בידו, ויברך בלחש מלה במלה עם המקדש. כשמברך שהחיינו יכוין לפטור גם את המצה והמרור מברכת שהחיינו.

ישתה כוס הקידוש בהיסבה, ואינו צריך לברך אחריו. ואם היה מתענה או רעב, מותר לאכול אחר הקידוש פירות ואורז או מצה עשירה.

דוקא בכרפס אם אכל כזית לא יברך נפשות, כדי שלא יסיח דעתו מברכת האדמה שבירך על הכרפס. הפוטרת את המרור שיאכל אחר כך. אבל בביצה או מצה עשירה, אם עבר ואכל כזית יברך נפשות או על המחייבה, מפני שטרם התחיל בסעודה, וקריאת ההגדה נמשכת זמן רב.

ורחץ

נוטל ידיו כדין נטילת ידים לאכילת פת, בכל דקדוקה ופרטיה, כדי לטבל הכרפס במשקה, שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים, ובכל זאת לא יברך על נטילת ידים, וטוב שלא ישיח עד אחר ברכת ואכילת הכרפס, משום דתיכף לנטילה ברכה. אם טעה ובירך על הנטילה הראשונה "על נטילת ידים", טוב שלא ישמור על נקיות ידיו, ועל ידי היסח הדעת יוכל לברך אחר כך לפני המוציא שוב על נטילת ידים. והברכה שבירך בתחלה לא חשובה לברכה לבטלה.

כרפס

בזמנינו יש ליקח מרור וכרפס בגידול מיוחד בחממות, שאין בו חשש תולעים, ואף על פי כן ישטוף אותם במים, וטוב לעיין בהם ולבודקם עד כמה שאפשר.

יקח פחות מכזית כרפס הבדוק יפה מן התולעים ויטבילנו בחומץ או במי מלח ולימון, ויברך עליו "בורא פרי האדמה" ויכוין לפטור בזה את החזרת (המרור) שאוכל אחר כך בלי ברכת האדמה. ולכתחלה יש להדר אחר הכרפס, מפני שיש טעמים רבים לאכילתו, אולם אם אינו מוצא כרפס או שאין לו מי שיבדקנו כראוי, יקח אחד משאר ירקות, ויטבילנו בחומץ כנזכר. אבל עדיף יותר לעשות כן בכרפס.

אם מטבל במי לימון ומלח, צריך לערב בו מים עד שיהיה הרוב מים, כיון שנוטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה.

נכון יותר שהגדול שבמסובים יברך האדמה על הכרפס, ויכוין לפטור בברכתו את כולם, משום ברוב עם הדרת מלך. אבל אם רוצים שכל אחד מהמסובים יברך האדמה על הכרפס, רשאים לעשות כן. ואם המברך מגמגם בלשונו, או בולע מילים, או שאינו מכוין כראוי, עדיף שכל אחד יברך לעצמו.

טוב שישאיר מעט מהכרפס בצלחת שבתוך הקערה, על דרך הסוד, שצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת המצה והמרור.

יחץ

יקח מן השלש מצות המונחות לפניו, את המצה האמצעית, ויבצענה לשתיים, ויניח את החלק הקטן בין שתי המצות השלימות, ואת החלק הגדול יתן לאחד מן המסובים, לשומרה לאפיקומן, ואם שכח ולא בצע קודם ההגדה, בוצע באמצע ההגדה במקום שנזכר. ונותנים אותה תחת המפה.

מנהגינו לפי הקבלה לבצוע הככר בצורת אות דל"ת ואות

ווא"ו, (כלומר לכיין במחשבה) והחלק הגדול בצורת וא"ו מניחו לאפיקומן, והחלק הקטן בצורת דל"ת מניח בין המצות, והוא על דרך הסוד. ולא יבצע בסכין, כי אם בידו, שכן דרכו של עני.

מגיד

אחת המצוות העיקריות של ליל הסדר הוא לספר בסיפור יציאת מצרים וראוי לספר במדרישי אגדה בדברים המושכים לבבות השומעים, בחסדי השם יתברך עמנו,

וכבר הפליגו בזוהר הקדוש (פרשת בא נז) בשבח המספר ביציאת מצרים לביל פסח. קודם מה נשתנה, מוזגים לו כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה. ואם אין שם בן, אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה. ואין צריך לשטוף ולהדיח הכוס, אם כל אחד שותה מכוסו, ואין שם תערובת כוסות.

אף הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, ואם אינה יודעת לקרוא, יכולה לצאת ידי חובה בשמיעה, שהשומע כעונה, ויטו אוזן קשבת להבין ענין יציאת מצרים. ואם אינה מבינה בלשון הקודש, צריך לתרגם לה בלע"ז. ומכל מקום כיון שיש מחלוקת אם הנשים חייבות בהגדה מן התורה, או רק מדרבנן, נכון לכתחלה שלא יוציאו את האנשים ידי חובה. מיהו בדיעבד יצאו האנשים ששמעו ממנה, ידי חובת ההגדה וסיפור יציאת מצרים. ומהיות טוב יאמרו, פסח מצה ומרור, וטעמיהם.

מצות עשה לספר לילדיו סיפור יציאת מצרים, ולהרחיב בדבר, אפילו אם אינם יודעים לשאול, ילמדם כפי דעתם, ולא דוקא בנו אלא עם כל בריה. (ספר החינוך מצוה כא). אלא שהבן קודם. ועיקר המצוה בבן שלא הגיע למצוות, כל שיועד ומבין בסיפור יציאת מצרים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. ומצוה זו מתיחסת גם לבנות וכל שכן לבנים.

כשיאמר דם ואש ותמרות עשן, נוהגים לשפוך מעט מן הכוס עצמו (ולא על ידי טיבול אצבעו בכוס). לתוך כוס שבור, וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל, ובפרט דם צפרדע וכו', סך הכל ט"ז פעמים. ונוהגים לשופכו כולו, ואחר כך שוטפין הכוס ומוזגים אותו שנית.

במהלך קריאת ההגדה כשיגיע לאמירה "מצה זו" צריך להגביה המצה, להראותה למסובין שתתחבב המצוה עליהם, ויש להגביה המצה הפרוסה שהיא כלחם עוני. וכן כשיגיע למרור זה. אבל כשאומר פסח שהיו אבותינו וכו', לא יגביה הזרוע הצלוי שהוא זכר לקרבן פסח, שאז נראה כאילו הקדישו לכך, אלא יסתכל בו ודיו.

אחר שברך ברכת אשר גאלנו, עד גאל ישראל, שותה הכוס השני בהיסבת שמאל, ואם שכח ושתה בלא היסבה, חוזר ושותה בהיסבה. ואין צריך לחזור ולברך על הכוס האחר ברכת בורא פרי הגפן, ואף אם אינו רגיל לשתות יין באמצע סעודתו. ולא יברך אחריו על הגפן, שברכת המזון פוטרתו.

לכתחילה מצות קריאת ההגדה לפני חצות הלילה, אבל אם נמשך בקריאת ההגדה עד אחר חצות, יכול לברך ברכת "אשר גאלנו". ונזכיר את ההלכה שמצות ההגדה וסיפור יציאת מצרים נמשך זמנם כל הלילה, ועד שתחטפנו שינה. אלא שלכתחילה נכון לסיים את ההלל בכוס רביעית עד חצות.

רחצה

יטול ידיו לסעודה בברכה אף על פי שכבר נטל ידי לפני הכרפס.

מוציא מצה

יקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות, ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה.

ונוהגים שאחר שמברך המוציא שומט המצה השלישית מידו, ונשאת בידו העליונה עם הפרוסה, ומברך "על אכילת מצה". ובוצע מהשלימה העליונה ומן הפרוסה משתייהן ביחד, כזית מכל אחד, ויטבלם במלח, ויאכלם בהיסבה ביחד. ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה שהיא השלימה העליונה, ואחר כך של אכילת מצה, שהיא הפרוסה, ובדיעבד אם אכל כזית אחד, בין מן השלימה בין מן הפרוסה יצא. ובמקום קצת צער די אף לכתחלה בכזית אחד בלבד. וכן אם בני ביתו מרובים, ואין מספיק לחלק לכל אחד מהם שתי כזיתים ממצות הסדר, יכול לתת להם (אחר שנגמרה חלוקת הפרוסה לשנים או שלשה מן המסובין) ממצה שמורה אחרת אשר מחוץ לשלחן, ואז די בכזית אחד בריוח לכל אחד, ואין הכרח לתת לכל אחד מהם שני כזיתים מן המצות שמורות אשר מחוץ לשלחן.

שיעור הכזית, לדעת מרן השלחן ערוך הוא כשיעור שהם עשרים ושבעה גרם. ולדעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש הכזית הוא כשליש ביצה (דהיינו ששה דרהם, שהם שמונה עשרה גרם). ולהלכה יש להחמיר כדעת מרן השלחן ערוך. אולם זקן או חולה שאינם יכולים לאכול כזית מצה כשיעור חצי ביצה, יש להקל להם לאכול כשליש ביצה, בלא ברכה (של אכילת מצה), ובכל השיעורים נהגו לשער במשקל, אף שמעיקר הדין הולכים אחר הנפת. יש לכיין קודם אכילתו לצאת ידי חובה של אכילת מצה.

יש לסיים את אכילת המצת מצוה בשיעור של שש דקות עד שבע דקות וחצי. וטוב להחמיר לסיים את אכילת הכזית בארבע דקות.

צריך להסב לצד שמאל בעת אכילת המצה, ואם לא היסב, צריך לחזור ולאכול בהיסבה, אך לא יברך, אפילו אם הפסיק בשיחה בטלה בינתיים.

קודם שבעל הבית יחלק מן המצות לכל בני הבית, יטעם תחלה קצת מן הכזית שנפרס מהשלימה העליונה בלי היסבה, ואחר כך יחלק לכל בני ביתו כדי שיאכלו מיד בהיסבה, ואחר שייסיים לחלק להם יאכל שני הכזיתים בהיסבה. ויש נוהגים להכין (קודם נטילת ידים) מן המצות שמחוץ לשלחן, כזית לכל אחד מהמסובים.

אסור לאכול עם המצה עוד מאכל אחר ביחד, ורק מי שאינו בקו הבריאות יכול לטבל את המצה במרק או יין או תבשיל ולא ללפת עימה גבינה או סלט וכיוצ"ב.

אולם מצה שרויה במים יוצאים בה ידי חובה לכתחילה לכן מי שמעוניין להרטיב את המצה של מצות הלילה, במים ולאוכלה מותר לו לעשות כן וכמובן בתנאי שלא התפוררה.

אין יוצאים ידי חובה במצה מבושלת, ולכן אין לשרות או לטבל המצה במרק בכלי ראשון שהיד סולדת בו. ואם אין היד סולדת בו מותר. וחולה או זקן שקשה להם לאכול המצה לבדה, רשאי לטבל המצה בתוך צלחת מרק, או בתוך כוס קפה ותה חמים, כמבואר לעיל סעיף כב.

מי שהוא רגיש לאכילת דגן של חטה, ויוכל להביאו לידי חולי, יכול לקיים מצות אכילת מצה בדגן של שובלת שועל, שאף שיבולת שועל מין דגן הוא, כדאיתא במשנה (פסחים לה). וכן נפסק בשלחן ערוך (סימן תנג ס"א). ואף דלכתחלה יש לצאת ידי חובה בדגן של חטים, במקום חולי בודאי שיש ליקח מכל מין דגן אחר שאפשר לקיים בו המצוה.

המצה שיוצאים בה ידי חובה בלילה הראשון של פסח, צריכה להיות שמורה משעת קצירה. ומכל מקום בשעת הדחק כשאין אפשרות להשיג מצה שמורה משעת קצירה, יוצאים ידי חובה גם במצה השמורה משעת טחינה או לישנה, ומברכים עליה.

יש להשתדל לקחת למצת מצוה של לילה הראשון מצה שנעשית בעבודת יד. ומכל מקום בשעת הדחק שאינו מוצא מצה של עבודת יד, יוצאים ידי חובה במצה שנעשית על ידי מכונה חשמלית, ומברכים עליה "על אכילת מצה". וביתר ימי החג, גם מי שמקפיד לאכול רק מצה שמורה, רשאי לאכול מצה

שמורה של מכוונה, הכשרה לפסח. אכילת המצה והמרור צריכה להיות בלילה אחר צאת הכוכבים, ואם אכלם בבין השמשות צריך לחזור ולאכול בלילה. זמן אכילת מצה ומרור לכתחלה עד חצות הלילה, ואם נתעכב עד אחר חצות, יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצות, ואם עבר כל הלילה אין לו תשלומין.

מרור

יקח כזית מרור (חסה מגידול מיוחד ללא תולעים ואין לכבוש את החסה של המרור בחומץ שאז יש לה דין של כבוש) וישקענו מקצתו בחרוסת, והמחמיר לשקעו כולו בחרוסת תבוא עליו ברכה. אבל לא ישהנו בתוכו, כדי שלא יתבטל טעם מרירותו, ולכן צריך גם כן לנער את החרוסת מעליו, ויברך "על אכילת מרור", ויאכלנו בלא היסבה.

אין מברכים על המרור ברכת האדמה, כיון שנפטר מברכה זו בברכה שעל הכרפס.

כור

יקח כזית מצה, מן המצה השלישית, וכורכה עם כזית מרור, וטובלה בחרוסת, ואומר: זכר למקדש בימינו יחודש כהלל הזקן שהיה כורכם ואוכלם בבת אחת לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ואוכלם ביחד בהיסבה.

אחר שטיבל הכריכה בחרוסת אין צריך לנער החרוסת אחר הטיבול, שהאיל ואינו אלא דרך טיבול בעלמא, כיון שאינו משהה הכריכה בתוך החרוסת, אינו מבטל טעם המרור. וכן המנהג. אבל באכילת מרור בפני עצמו צריך לנער החרוסת, משום חומרא שלא יבטל טעמו, מה שאין כן בכריכה שאינה אלא לזכר בעלמא.

צריך לאכול הכריכה בהיסבה, ומכל מקום מי ששכח ואכל הכורך בלי היסבה, וקשה עליו לחזור ולאכול אין צריך לחזור ולאכול בהיסבה. וכל שכן לגבי נשים שיש להקל להן יותר בזה. ומיהו אם רוצה להחמיר ולאכול שנית בהיסבה, תבוא עליו ברכה.

מי שקשה עליו לאכול כזית מרור בכריכה, ראשי להקל בזה, ליקח כל שהוא מרור, ובפרט במקום שאין החזרת (חסא) מצויה, ולוקחים תמכא (כריין) וכיו"ב, שבדאי יש להקל עליהם בזה. ואם קשה עליו הדבר מאד, ראשי שלא לאכול הכריכה כלל, כיון שאין הכריכה אלא לזכר בעלמא, ולפיכך יכול כל אדם להקל בזה במקום הצורך, ולאכול שליש ביצה (כשמונה עשרה גרם) מן המצה, וכשליש ביצה מן המרור, ולסמוך על דעת הרי"ף והרמב"ם שזהו שיעור הכזית.

שולחן ערוך

יערוך שולחנו ויסעד ליבו בשמחה, כיד ה' הטובה עליו. ואם היסב הרי זה משובת. ואם לאו אין צריך (רמב"ם פרק ד' הלכה ח). והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כריסו, כדי שיאכל את האפיקומן בתיאבון, ולא אכילה גסה, ושלא יהיה עליו לטורח.

נהגו שלא לאכול צלי בליל פסח, אלא שביום אין איסור, שאין ה"יום" בכלל האיסור. אבל הזרוע שנהגו לצלותו ולהניחו בקערה של הסדר, בכל מקום אסור לאכול בליל פסח.

צפון

לאחר גמר כל הסעודה, אוכלים אפיקומן ממצה השמורה המונחת תחת המפה כזית מצה לכל אחד מהמסובים, זכר לפסח הנאכל על השובע ויש לכיין זאת באכילה. ויש נוהגים לומר זכר לקרבן פסח. ואת האפיקומן אוכל ללא שום תוספת כדי שיהיה טעם מצה בפיו.

יש, להסב בעת אכילת האפיקומן, שאם לא כן יצטרך לאוכלו שנית, בהיסבה ואם קשה עליו, אין צריך לדחוק את עצמו לחזור ולאכול בהיסבה, ואם כבר בירך ברכת המזון ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולאכול בהיסבה.

אם אין המצה שהצניע לאפיקומן מספיקה לכל המסובים, יקח ממצה שמורה אחרת.

יש לאכול האפיקומן קודם חצות תשע"ד (בשעה 24:40), ובדיעבד יוצא ידי חובה גם לאחר חצות (ילקוט יוסף על המועדים עמוד ט).

אין לאכול שום דבר אחר האפיקומן, כדי שישאר טעם מצה בפיו. (ילקו"י מועדים עמ' ט), אבל מותר לשתות מים אחר אפיקומן, ושאר משקים שאינם משכרים, אבל לא יין, או שאר משקים המשכרים, חוץ משתי כוסות היין שתקנו חז"ל. והיושב ועוסק בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים אחר הסדר, ראשי לשתות קפה או תה, (ואפילו עם סוכר), כדי להתעורר ולהפיג יינו. נכון לומר דברי תורה על השלחן, וללמוד משניות פסחים, דבר בעתו מה טוב.

ברך

יטול ידיו למים אחרונים ויברך ברכת המזון על הכוס, וישטוף הכוס וידיחנה אפילו הוא נקי, ומקבלו בשתי ידיו, וכשמתחיל לברך נוטלו בידו הימנית, בלי סיוע ידו השמאלית, ויגביהנו מעל השלחן טפה, ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו. וכל המסובים יתפסו הכוס בידם בעת ברכת המזון.

לא מסייבים להסב בעת שמברך ברכת המזון, אלא צריך לשבת בעת שמברך, שאין לברך ברכת המזון מעומד או כשהוא מהלך.

ישים לב לומר "יעלה ויבא", ואם טעה ולא אמרו ישנם מספר חילוקים: (א) אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה' לפני שיסיים בונה ירושלים, אומר למדני חקין, וחוזר לומר יעלה ויבא. (ב) ואם לא נזכר עד שהתחיל לומר בונה ירושלים, אומר בין ברכת בונה ירושלים לברכת הטוב והמטיב, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום חג המצות הזה את יום טוב מקרא הקודש הזה. וחותרם בא"מ מקדש ישראל והזמנים. (ג) וכן אם התחיל בברכת הטוב והמטיב שאמר אמ"ה, ותיכף נזכר, יסיים אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל וכו'. (ד) ואם לא נזכר עד שהתחיל לומר לעד האל וכו', חוזר לראש ברכת המזון, ואפילו נזכר בהלל, צריך לחזור ולברך ברכת המזון על הכוס, ודין האשה כדין האיש בזה.

כשיסיים ברכת המזון יברך הגפן, ויכין לפטור כוס רביעית, וישתה הכוס בהיסבה, ואם לא היסב חוזר ושותה בהיסבה. אין לשתות יין בין כוס שלישית לרביעית.

הלל

יגמור ההלל בשמחה וחדוה, ויאחז הכוס בידו כדי לגמור עליו את ההלל. ואם אינו יכול לעשות כן במשך כל ההלל, יוכל להניחו לפניו ודין. ומכל מקום טוב לאחזו לפחות בברכת יהללך.

חשוב לעודד את כל המסובים שיאמרו ההלל בהתלהבות, בשירה ורגן. ולא יקראו את ההלל והם מתנמנמים, ומכל שכן בשחוק וקלות ראש. יזהר לסיים את ההלל קודם חצות הלילה, וכן שתיית כוס רביעי, ומכל מקום אם נתאחר עד אחר חצות, לא יחתום ברכת יהללך, (וכן לא יברך על כוס רביעי ברכת הגפן. אף להנהיגים לברך תמיד).

ישתה הכוס בהיסבה, וישתדל לשתות שיעור 81 סמ"ק (אלא אם כן שתה רביעית בכוס השלישית), כדי שיברך ברכה אחרונה, ויתן לבו לשתות בהיסבה. ואם שכח ולא היסב, אם נשאר בכוס קצת יין, יחזור וימלאנו וישתה בהיסבה בלי ברכת הגפן. ואם לאו, ישתה כוס אחר ויברך עליו. וכן הוא דעת השולחן ערוך.

נרצה

ירצה ה' פועלו ותהי משכורתו שלימה מעם ה'. והמנהג לברך ברכת המיטיב בשם ומלכות לפני קריאת שמע שעל המיטה.

שנצבה להם כסר ושלמה ולעאלה פרחית וכלאית בקרוב אמן.